

РОЗДІЛ 2. СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО
І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИЦІЛІ ТА НАСЛІДКИ ЕКОНОМІЧНИХ САНКЦІЙ У СУЧАСНИХ УМОВАХ
GOALS AND CONSEQUENCES OF ECONOMIC SANCTIONS
IN MODERN CONDITIONS

У статті розглянуто особливості сучасних міжнародних відносин. Для підтримки світового порядку сьогодні велику роль відіграють санкції. Санкції можуть бути спрямовані на послаблення військової міцності держави, дестабілізацію цільового уряду, на політичні зміни в країні тощо. Сьогодні в світі широко використовуються санкції для тиску на певну державу з тим, щоб змусити її уряд повернутися у коло міжнародних норм і принципів мирного співіснування країн. У статті розкрито особливості та наслідки застосування економічних санкцій проти Росії як для самої Росії, так і для України й інших країн. Підкреслено, що економічні санкції західних країн можуть дати результат лише у довгостроковому періоді, про що свідчить проведений аналіз змін у зовнішній торгівлі України за період дії санкцій і втрат від них. Незважаючи на велику роль санкцій, ніхто не гарантує їх ефективність. Тому Україна повинна не розраховувати на санкційні заходи проти Росії країн світу, а проводити власні заходи укріплення економіки, військової сфери, боротися з корупцією, об'єднувати країну.

Ключові слова: особливості сучасних міжнародних відносин; міжнародні санкції, економічні санкції, експорт, імпорт товарів та послуг.

В статті розглянуті особливості сучасних міжнародних відносин.

Для поддержания мирового порядка сегодня большую роль играют санкции. Санкции могут быть направлены на ослабление военной мощи государства, дестабилизацию целевого правительства, на политические изменения в стране и т.д. Сегодня в мире широко используются санкции для давления на какое-либо государство с тем, чтобы заставить его правительство вернуться в круг международных норм и принципов мирного существования. В статье раскрыты особенности и последствия применения экономических санкций против России как для самой России, так и для Украины и других стран. Подчеркнуто, что экономические санкции западных стран могут дать результат лишь в долгосрочном периоде, о чем свидетельствует проведенный анализ изменений во внешней торговле Украины за период действия санкций и понесенных от них потерь. Несмотря на большую роль санкций, никто не гарантирует их эффективность. Поэтому Украина должна не рассчитывать на санкционные меры против России стран мира, а проводить собственные меры укрещения экономики, военной сферы, бороться с коррупцией, добиваться единства страны.

Ключевые слова: особенности современных международных отношений; международные санкции, экономические санкции, экспорт, импорт товаров и услуг.

УДК 339.982

Бережна Н.І.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економічної теорії
та міжнародної економіки
Харківський інститут фінансів
Київського національного
торгівельно-економічного університету

The article deals with the features of modern international relations. In order to maintain world order today, sanctions play an important role. Sanctions can be classified according to different features: by the nature of the purpose; by number of subjects; due to the introduction; according to the regime of introduction; in areas subject to restriction; the intensity of influence on the scope of sanction; by types and forms. Recently, an economic resource that can be used as a "forceful force", as in the case of applying economic sanctions and "soft power", when the country's economy becomes an example and a goal of achievement, has emerged. Sanctions may be aimed at weakening the military strength of the state, destabilizing the target government, political changes in the country, etc. Today, sanctions are widely used in the world for pressure on a certain state in order to force its government to return to the circle of international norms and principles of peaceful existence of countries. The article reveals the peculiarities and consequences of the application of economic sanctions against Russia, both for Russia itself and for Ukraine and other countries. The article emphasizes that the economic sanctions of Western countries can yield a result in the long run, because they are aimed at gradually weakening the economy and the military forces of Russia. It is concluded that, despite the great role of sanctions, nobody guarantees their obligatory efficiency. The article analyzes the changes in the foreign policy of Ukraine for the period from 2013 to 2018, which testifies to changes in the geographical structure of export-import operations. It is concluded that in the short-term, Ukraine should focus on exports of agricultural products and ferrous metals that are in demand. At the same time, it is necessary to increase the production of machine building products, to modernize enterprises to increase the competitiveness of products. Thus, Ukraine should not rely on sanctions against Russia on the part of the US, the EU and other countries of the world, but to pursue its own measures to strengthen the economy, the military, fight corruption, and achieve unity of the country.

Key words: features of modern international relations; international sanctions, economic sanctions, export, import of goods and services.

Постановка проблеми. Міжнародні відносини мають цілу низку особливостей, які пов'язані з глобалізацією світогосподарських зв'язків. Одним з інструментів впливу на державу для повернення її у правове коло міжнародних відносин є санкції. Санкції сьогодні залишаються важливим, але не завжди ефективним заходом впливу на країни, які використовують збройні шляхи порушення норм міжнародного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності санкцій, їх видів, наслідків використання економічних санкцій досить широко досліджувалися західними вченими. В нашій країні ці проблеми почали активно досліджуватися після анексії Криму та початку агресії Росії проти України такими вченими, як О.І. Павлюк, А.В. Єгоров, А.А. Белькевич, Н.Н. Щебаров та ін. Водно-

час події останніх років висунули деякі питання, які потребують подальшого дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз та систематизація видів санкцій, аналіз цілей та наслідків економічних санкцій, особливості їх використання країнами ЄС та США щодо Росії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний стан розвитку міжнародних відносин має особливості. По-перше, сьогодні в міжнародних відносинах немає абсолютного лідера, і ця ситуація прогнозується на найближче майбутнє. Якщо до дев'яностих років ХХ століття лідерами були США та СРСР, то сьогодні можна казати про колективне лідерство країн західної Європи, США та Японії. У висновках дослідження Pricewaterhouse Coopers «Світ у 2050 році. Чи продовжаться зміни в розстановці сил у світовій економіці?» прогнозується, що «Китай, безсумнівно, стане найбільшою економікою до 2030 року. До 2050 року Індія може посперечатися з США за друге місце...» [1].

Інша особливість сучасних міжнародних відносин – це поява поняття системи колективної безпеки, яка дає змогу країнам розраховувати на всебічну підтримку інших країн у боротьбі з агресором. Країни на основі міжнародних домовленостей переходять на несилкові засоби досягнення національної безпеки.

Цей процес «всеосяжної системи міжнародної безпеки» пов'язаний із пошуком та використанням нових засобів попереджувального впливу на суб'єктів міжнародних відносин для вирішення конфліктів мирними шляхами. Агресія Росії проти України підтверджує необхідність існування системи колективної безпеки.

Ще одна особливість розвитку міжнародних відносин у сучасних умовах – це перегляд відношення до ядерної зброї. Враховуючи катастрофічні можливі наслідки ядерної війни, країни не тільки відмовилися від перспектив застосування ядерної зброї у вирішенні конфліктів, але й зробили практичні кроки щодо її зниження. Так, Україна, яка мала третій за розмірами ядерний потенціал у світі, відмовилася від нього, отримавши гарантію власної безпеки з боку країн Будапештського меморандуму. Водночас, заявляючи сьогодні про свої ядерні амбіції, з якими вимушений існувати світ, Росія порушує світовий порядок. Тому виникають нові варіанти та шляхи вирішення конфліктів та проблем міжнародних відносин.

Глобалізаційні процеси у світі зумовили таку особливість сучасних міжнародних відносин, як включення до основних проблем безпеки сучасності, крім військових, проблем економічних, екологічних, соціальних. Проблеми голоду, зміни клімату, наслідки втручання людства в навколишнє середовище, інші можуть мати не менш руйнівну силу, ніж війни.

До особливості сучасних міжнародних відносин можна віднести зростання процесів демократичного контролю суспільства над зовнішньою політикою держави. Необхідність цих процесів та практична їх реалізація у різних країнах є, але ступінь впливу дуже різниться.

Останні п'ять роки значний вплив на систему міжнародних відносин має країна, яка порушує прин-

ципи, закріплені у Статуті ООН і визнані практично всіма країнами світу. Здійснюючи анексію Криму й агресію проти України на сході, Росія порушує всі ці принципи: суверенної рівності держав, незастосування сили і загрози силою, непорушності державних кордонів, територіальної цілісності держави тощо.

У цих умовах виникає гостре питання впливу на країну-агресора з метою стримування та повернення в коло міжнародних домовленостей. В літературі здебільшого визначають чотири великі ресурсні галузі: військово-політичну, політико-економічну, соціально-політичну і гуманітарну. Останнім часом виокремився економічний ресурс. Він може використовуватися і як «жорстка сила» у разі застосування економічних санкцій, так і як «м'яка сила», коли економіка виступає еталоном для наслідування і є привабливою для інвесторів.

Останнім часом зростає вагомість соціально-політичного та гуманітарного ресурсів впливу. Це освітній, науковий, інформаційний, туристичний ресурс охорони здоров'я. Якщо вони мають високу якість, вони є привабливими як для потенційних інвесторів, так і для споживачів різних країн.

Як ресурс «м'якої сили» можна розглядати освіту, за допомогою якої розвинуті країни намагаються не тільки зробити освіту джерелом доходів, але й посилити свою роль в економіці та світовій політиці. Формуючи якісні професійні кадри не тільки для своїх, але й для інших країн, можна формувати світогляд, загалом змінювати напрями світового розвитку.

Схожим чином «м'якою силою» стає стратегічна культура, яка поширюється у сучасних умовах не стільки через державні структури, скільки через розвиток публічної дипломатії.

Використання соціального та гуманітарного ресурсів у сучасних умовах ведення війни та наявної корупції у всіх сферах суспільного життя є обмеженим, тому щодо країни агресора вживаються більш вагомні заходи, а саме санкції.

В перекладі з латинської слово «санкція» означає «примусовий засіб». Під міжнародними санкціями треба розуміти «односторонні або колективні примусові дії невоєнного характеру (дипломатичні, торговельно-економічні, фінансові, культурні), ініційовані й застосовані проти однієї або більше держав із метою змусити їх змінити зовнішньополітичну поведінку, дотримуватися взятих на себе зобов'язань із підтримки міжнародного миру та безпеки» [2, с. 15].

Всі міжнародні санкції можна класифікувати за різними ознаками (табл. 1) [3].

Сьогодні використання дипломатичних міжнародних санкцій передбачає здійснення політичних заходів, які спрямовані на висловлення несхвалення дій окремої держави шляхом міжнародної політичної ізоляції країни. Це, з одного боку, дозволяє публічно викрити країну за її негативні дії, що призводить до негативного іміджу країни у світовому товаристві. З іншого боку, це призводить до конкретних результатів у вигляді виключення або не запрошення цієї кра-

Класифікація видів міжнародних санкцій

1	Критерії класифікації	Види міжнародних санкцій
2	За характером мети	– негативні (покарання) – позитивні (стимулювання допомогою)
3	За кількістю суб'єктів	– індивідуальні – колективні
4	За причиною введення	– внутрішні, які вимагають зміни в політичній організації – зовнішні, які є результатом загрозливої для міжнародного миру та безпеки
5	За режимом запровадження	– односторонні – багатосторонні – універсальні
6	За сферами, що підлягають обмеженням	– цільові – комбіновані – всеохоплюючі
7	За інтенсивністю впливу на сфери санкціонування	– часткові, що містять окремі обмеження – тотальні, що передбачають повну заборону взаємодії
8	Залежно від розмірів шкоди від застосування санкцій	– інструментальні – каральні – символічні
9	За формами	– дипломатичні та політичні заходи – культурні та комунікаційні заходи – економічні заходи – заходи, що стосуються статусу в міжнародній організації

їни на форуми, саміти, тощо. Використання цих заходів не завжди можливо й ефективно, тому що вони залежать від конкретної політичної ситуації в країні, яка кожного разу має свої неповторні особливості.

Серед усіх видів міжнародних санкцій значна роль належить міжнародним економічним санкціям, тому що їх використання можна розглядати як метод економічного тиску для досягнення як економічних, так і політичних цілей. Якщо метою економічного тиску є економічні цілі, то він має назву «торговельні війни», якщо політичні цілі, то економічний тиск має назву економічних санкцій.

Цілі санкцій можуть бути різними. Вони можуть бути спрямовані на досягнення незначних змін у цільовій країні, на дестабілізацію цільового уряду; на послаблення спроможності держави проводити тактичні військові операції. Санкції можуть мати за мету підірвати військовий потенціал націленої на великі політичні зміни країни [4].

К.В. Мануїлова вважає, що сьогодні за застосування економічних санкцій мається на меті здійснення «тиску на певну державу з тим, щоб змусити її уряд припинити допущені порушення і прийняти рішення різного рівня значущості. До таких рішень може належати виведення військ з окупованих територій, приєднання, наприклад, до договору про нерозповсюдження ядерної зброї, проведення чесних виборів, припинення підтримки міжнародного тероризму» [5, с. 39].

Використання економічних санкцій після Другої світової війни стало поширеним явищем. Якщо у 50-х роках було зафіксовано 15 випадків їх застосування, то у 60-х – 20, у 70-х – 37, 80-х – 23, у 90-х – понад 50 [6, с. 13].

Дослідивши зміст, види міжнародних санкцій, у тому числі й економічних, спробуємо розглянути

особливості використання санкцій у сучасних умовах з погляду основних проблем України. По-перше, які втрати мають країни внаслідок санкцій проти Росії. По-друге, як суб'єкти Росії реагують на санкції. По-третє, які зміни зазнала зовнішня торгівля України з огляду на санкції і що треба робити.

Втрати Росії внаслідок санкцій різні джерела оцінюють по-різному. Одні наголошують, що Росія втрачає приблизно 1,5% ВВП. Згідно з іншими російськими джерелами, втрати у фінансовій галузі Росії станом на 2016 рік становили 250 млрд доларів. А Мінекономрозвитку РФ вважає, що Росія втратила лише 25 мільярдів, а Євросоюз – 100 мільярдів доларів [7].

Незважаючи на великі втрати й України, і країн Євросоюзу, санкції залишаються, тому що найважливішою є мета повернення Росії у правове коло, й інших заходів досягнення цього поки ще не виявлено.

Сьогодні все більше розповсюдження отримують «цілеспрямовані» або «розумні» санкції, ціль яких – досягнення максимального «точкового» впливу на конкретних осіб або фінансових або політичних груп, що несуть відповідальність за порушення міжнародних норм права. Економічні санкції останнього періоду, які застосовуються в світі, змінилися, і якщо раніше це були заходи загальної дії, то сьогодні вони стали адресними, комбінованою та цілеспрямованою дії.

Однак у таких авторитарних державах, як, наприклад Росія, результативність адресних санкцій не завжди є, тому суб'єкти санкцій – високопосадовці мають можливість отримання доходів всередині своєї країни, тому вони продовжують, як і раніше, проводити свою політику і не піддаються зовнішньому впливу. Тому треба пам'ятати, що тиск на діяльність

країни роблять не самі санкції, а їх наслідки, до яких можна віднести обмеження отримання фінансових активів, науково-технічних розробок, згортання інвестиційних проектів, співпраці у різних сферах.

Економічні санкції західних країн не можуть дати результату у короткостроковому періоді, вони націлені на поступове послаблення її економіки і військової сили. Країна під санкціями не є привабливою для іноземних інвестицій, стримує її розвиток, що може привести до втрати можливості модернізації в тому числі військового виробництва.

Стосовно змін у зовнішній торгівлі України треба відзначити, що загальний експорт товарів за минулі 5 років скоротився на 25,2%. При цьому експорт у Росію скоротився у 5 разів і становив у 2018 р. вже 7,7%, а експорт у країни ЄС зріс у структурі українського експорту з 27% до 43,3% [8].

У товарній структурі експорту продовжують домінувати чорні метали та продукція з них, зернові культури, тваринна та рослинна олія, руди, шлаки, зола. У деяких країнах ці товари мають значну вагу. Наприклад, наприкінці 2018 р. чорні метали становили 47,4% експорту до Великої Британії, 64,7% експорту до США, 68,4% експорту товарів до Болгарії, 56,7% експорту до Японії. Насіння та плоди олійних культур становлять майже половину експорту (49,6%) до Бельгії, п'яту частину експорту до Франції та Китаю.

Імпорт товарів в Україну за останні п'ять років також мав тенденцію до зменшення. Він скоротився на 25,7%. При цьому імпорт товарів із Європи упав на 1,6%. З Росії – зменшився на 65,2%, зі США – зріс на 7,4% [8].

У структурі товарного імпорту основними товарами є ядерні реактори, котли, машини, фармацевтична продукція, мінеральні палива, нафта, засоби наземного транспорту. Так, наприклад, ядерні реактори, котли та машини становлять 17% імпорту з Німеччини, 11% – із США і Японії, 14% – з Великої Британії та Росії, 18,0% – з Китаю. Імпорт мінерального палива та нафти становить 17,9% імпорту Німеччини, 31,4% – США, 24,2% – Великої Британії. При цьому імпорт з Росії цих товарів становив у 2018 р. всього 2% імпорту. Імпорт наземного транспорту, окрім залізничного, становить наприкінці 2018 р. 57,1% імпорту Японії, 17,9% імпорту США.

Обсяг експорту послуг в Україні з 2013 по 2018 р. зменшився на 18,3%. При цьому експорт послуг до Росії – більше ніж удвічі (на 55%). У 2018 році вага європейських країн у імпорті послуг становила 44,7%, Росії – 28,1%, США – 8,2%. Імпорт послуг в Україні за п'ять років скоротився майже удвічі (на 46%), обсяг торгівлі послугами з Росією зменшився майже у 4 рази.

Основною сферою економічної боротьби України та Росії залишається газова. З огляду на газову залежність України від імпорту, Росія намагається обмежити, навіть унеможливити варіанти

отримання реверсного газу з Європи. Для цього Росія всіляко намагається обмежити постачання газу до Європи та підвищити ціну на газ. Усвідомлюючи це, Європа також прагне зменшити залежність від російського газу, щоби, враховуючи проблеми України, уникнути можливих загроз із боку Росії.

У результаті імпорту газу за 2013–2018 рр. зменшився з 27,97 млрд м³ до 10,4 млрд м³, тобто майже у три рази. При цьому, якщо у 2013 році вага Росії в імпорті газу була 92%, то сьогодні весь імпорту газу поступає з країн Європи. Найбільшими постачальниками є Швейцарія (37,3% імпорту), Німеччина – (30,6%), Польща (7%), Велика Британія (6,6%), Угорщина (5,8%) [8].

Висновки з проведеного дослідження. Приведені дані показують, що у зовнішній торгівлі України є значні зміни, але європейські країни не можуть переkritи збитки від втрати російського ринку. Тим паче що вихід на африканські та азійські ринки машинобудування для нас важкий, тому що країни Європи, Китай та США надають цим країнам пільгові кредити, а в торгівлі з розвинутими країнами продукція машинобудування України не має конкурентоздатності. Ось чому Україна на деякий час повинна зосередити експорт на сільськогосподарській продукції та чорних металів, на які є попит. При цьому необхідно нарощувати виробництво продукції машинобудування, здійснювати модернізацію підприємств для зростання конкурентоздатності.

Вплив економічних санкцій на зовнішню торгівлю України змушує переглянути її географічну спрямованість, а також продовжити диверсифікацію джерел газопостачання.

Незважаючи на велику роль санкцій у примушенні дотримання правових норм, ніхто не гарантує їх обов'язкову ефективність. Тому Україна повинна не розраховувати на санкційні заходи проти Росії з боку США, ЄС та інших країн світу, а проводити власні заходи укріплення економіки, військової сфери, боротися з корупцією, добиватися єдності країни.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. PwC: Економічний прогноз «Світ у 2050 році». URL: <https://www.pwc.com/ua/uk/press-room/2015/the-world-in-2050.html>. (дата звернення 9.01.2019)
2. Седляр Ю.О. Міжнародні санкції у світовій політиці: теорія і практика : монографія. Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 412 с.
3. Пахіль В. Проблема санкцій в діяльності ООН : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04. Київ, 2000. 198 с.
4. Hufbauer G. Economic Sanctions: Reconsidered / G. Hufbauer et al. Washington : Institute for International Economics, 2007. 234 p.
5. Мануїлова К.В. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 122. Ч. 2. С. 38–43.
6. Панченко В.Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національ-